

Geološke razmere župnije starotrške in nje bližnje okolice.

Spisal M. Cilenšek.

Neža in Mislinja sta vzeli v svoje krilo óne odrastke dravsko-savskega pogorja, ki so pomaknjeni najbolj na sever. Tukaj stoji tudi njih severozapadni mejnik, gora Sv. Urše, ki se na našo stran polagoma znižuje v mislinjsko dolino, na koroško pa je na vso čast apnenim planinam, zakaj tukaj ti kaže zeló strme prepade in brézdna, ki pričajo, da so nánjo vplivale silovite podzemeljske moči. Ob desnem bregu Mislinje se razprostirajo zadnje panoge košatega Póhorja in obroblyajo s prejšnjim pogorjem prijazno dolinico, ki se od izliva Suhodolnice precèj zožuje in na severozapad odpira k Dravi. Zadi, na vzhodni panogi Sv. Urše, pozdravlja te župljanska cerkev starotrška, ki je v zadnjih letih zaslula po svojem vrlem župniku daleč daleč po učenem svetu. Ondu je bilo zbirališče nádejepolnih rojakov, sèm so zahajali tudi izobraženi tujci, zato se nam zdí umestno, da izpregovorimo nekoliko o kraji, kjer je deloval mož učenjak in proslavljal domovino našo, o kraji, kjer je izdihnil blago svojo dušo Davorin Trstenjak.

Ozemlje sicer ni veliko, vender ni nastalo najedenkrat. Severovzhodni in severni kos sta gledala iz pramorja na jug in tjakaj pošiljala pozdrav brdu, ki je med Plešivcem in Sv. Vidom ob deželni meji ž njima naraslo zajedno. Vse to prištevamo I. dôbi ali pratvorbi. Po dolgem presledku, za katerega se je sesedala na górnjem Štajerskem železna ruda, na Čškem in drugje pa črni premog, in za katerega je dobilo stolno mesto naše dežele podstavo nekdanji trdnjavi, nastopila je našemu kraju nova dôba. Ta dolgotrajni odmor, ki je v geoloških knjigah resnično zabeležen z zlatimi pismenkami, ostal ni brez sledú za slovenske pokrájine. Vsaj premogova tvorba se je razvila precèj dobro, toda razven tega, da nam je dala nekaj rude, gospodarila je z nami jako skopo. Vender bi brez nje pomoči Ljubljančanje ne imeli z Gradú krasnega razgleda na mogočno steno skalovitih Karavank in še divnejšega na ponošnega orjaka kranjskega, Celjanje ne na solčavske planine in na Póhorje. Ko pa je nastopila naši zemlji III. dôba, vzdignilo se je dravsko-savsko pogorje in s Póhorjem zajezilo mórje, sezajoče iz panonske kotline do pragor. Kar se

je vzdignilo sedaj, to je po snóvi in skladovitosti svoji popolnoma različno od prejšnjega. Tretjaško mórje, katero je polnilo posamezne zalive v zvezi z imenovano kotlino in lizalo ter izpiralo njih obrežje, naplavilo je raznih tvarin, ki se lahko ločevajo od ostalih, zakaj že na čelu se jim pozná odnosa starost. Ko se je izlilo to mórje na jugovzhod, nanosile se še predpotopne vodé ob véliki cesti nekoliko potopnin, in ob Mislinji se tlà še sedaj menjavajo, zlasti za povódnij, in napravljajo raznovrstne naplavine. Samó II. dóba ni zapustila tú nobenega sledú razven zilskih ¹⁾ skladov ob górenjem teku beluninem, ki ležé na kristalasti progi Plešivec — Sv. Vid. To je ob kratkem zgodovinski pregled geoloških dób našega ozemlja.

Ker so se razvile na takó neznatnem prostoru malone vse geološke dóbe, ni čuda, da je površje prav različno. Zlasti pa lahko razločujemo z ozirom na zunanjo obliko tri oddelke, kateri takoj oznanjajo strokovnjaku, da se ž njo ujema tudi geološka podstava. Povsod po pragorah vidimo pohlevne, nekako zaokrožene vrhove, brez tistih strašnih strmin in prepadov, katerim se čudimo po apnenem svetu. Rastlinstvo pokriva táko površje zdržema, plačuje delavcu na primernem mestu obilo njegov trud in mu namaka časih zemljišče še preveč. Toda ker je sestavljeno od kristalastih, večinoma temnih hribin, zadržava dókaj vode, ki se počasi zliva v mrzle studence. Ne trdimo sicer, da je to jedini vzrok óni bolezní, za človeštvo toli bridki, takó zvanemu kretinizmu, vendar bi ne ravnali prav, ako bi ne jemali v poštev vpliva geološke sestave, in to še radi tega ne, ker je omejen pristni kretinizem samó na pragorje. Da pa se ta pojav po krajih, ki mejé z mlajšimi hribinami, ne prikazuje v vsi obilosti svoji, moramo brez dvojbe pripisovati vplivu geoloških razmer. Take odnošaje nahajamo na severnem delu našega ozemlja, kjer se razprostirajo zapadne panoge póhorske, v katerih so si izdolble Mislinja, Sečnica in Meža svoje struge do Drave. Ker pa leží ves ta kraj na skrajni meji kristalaste pratvorbe, opazujemo le malokje omenjeno bolezen. Pripomniti vendar moramo, da niti Meža niti Mislinja ne delata meje med pragorami in skladovitimi tvorbami, temveč približno jih loči cesta, držeča iz Starega trga v Kotle.

Ves drugačen je svet na zapadu, na jugu omenjene ceste. Namesto zaokroženih gričev in hribov kipé mestoma navpične stene v v sinje nebó; prepad se vrstí za prepadom, in sotéske vežejo večje in manjše doline. Takó zlasti blizu gore Sv. Urše. Že iz daljine vidiš belkasto skalovje in posamezne pečí, med katerimi rastlinstvo

¹⁾ Zila na Koroškem, kjer je to skladovje najrazvitejše.

uspeva le oskromno. Takšen svet se more obdelovati samó po nižinah, kamor je nanosila voda raznih raztvorbin, dočim pokriva srednje obronke gozd, vrhove pa skalovje, pečevje in groblje. Ker apnenec, zlasti čisti, prepereva jako polagoma in plohe odnašajo nastalo prst, zató je takšen svet malo sposoben za kmétovanje. Najbolj pa pogrešajo po takih krajih vodé, zakaj poletna padavina se krči skoraj na polovico óne v pragorji. Vzrok temu pojavu je kakovost hribin, o katerih izpregovorimo na drugem mestu.

Na vzhod proti Suhodolnici se ozemlje niža, napravlja nizke griče in prehaja v dolino. Tretjaška tlà so večinoma podstava rodovitemu polju, katero potoki dobro napajajo.

Sedaj, ko smo v vélikih potezah spoznali geološke dóbe in od njih zavisno zunanjo obliko, treba prve pregledati natančneje in opisati njih sestavine vsaj površno. — Od severnega pogorja po Dravi odločeno Póhorje je temelj, na katerega se naslanjajo mlajše tvorbe. Akoravno se ne dá trditi, da bi bile njega hribine prvotna zemeljska skorja, ki je za dolgih vekov morda ostala neizpremenjena, to vendar moremo naglašati, da starejših ne poznamo in sicer ne samó na Štajerskem, ampak sploh nikjer, kakor tudi to, da si blagovoljni čitatelj ne predstavlja tvorb druge vrhu druge — kar je le redkokje — temveč mi sodimo po kakovosti zemeljske skorje, ki se je v raznih dóbah razvijala različno. Da bi se baš ta točka ne umevala in tolmačila napačno, bodi v pojasnilo še nekaj. Opazovalec, ki je n. pr. dobro proučil zilske skladove na Koroškem, najde jih iz lahka tudi na Kranjskem in Štajerskem in jih spozná dobro po kakovosti sestavljajočih snovij, naj tudi ne vé, kaj je spodnja, kaj górenja stena. Navadno pa so razmere jako zamotane, in tukaj treba vse opreznosti. Zlasti apnenci, ki so dostikrat prav podobni drug drugemu, človeka lahko premotijo in zavedó. Treba je vsestranskega opazovanja, sósebnó se moramo ozirati po okameninah, ki so po navadi jedino odločilne.

Osrednja, precèj široka póhorska ós je zgrajena od drobnozrnatega granita, ki je nalik drugim predorinam brez vse skladovitosti. Sestavljajo ga zrna kremenova in živčeva ter luske sljudine. Nánj se naslanja rula (gnajs), po sestavnih drobcih mu popolnoma podobna, toda skladovita v vseh delih svojih. Obeh je v našem podrožji le malo, zlasti pa granita. Tú pa tam kipé osebljeni oddelki rulini in majhne gruče granitove iz kristalastih skriljevcev, ki prav za prav tvarjajo pragorje. Sicer je sljudovca le malo, tem razvitejši pa je praskriljavec, mlajša oblika njegova. On je zelenkastosiv ali temnosiv, časih

tudi črn in le malokdaj izvrstnega, navadno nedovršeno skriljavega zloga; večkrat je nabran v gubíce in na razkolnih ploskvah se bliščí kakor svilenina. Njegovi nasadi se naslanjajo neposredno na rulo in granit, dočim jim je drugje sljudovec spodnja stena. Ker je granit, predirajoč iz globine, razkosal kristalasto pragorje, zato so njega plasti nagnjene proti predorini in držé na jug. Dôkaj dobro se dá to opazovati celó ob poti na grad¹⁾, kjer gleda izpod krednega apnenca po nekod praskriljevec, sicer pa le podstavo dela tretjaški tvorbi. Nad Málinom ob Mislinji so razmere podobne, a tukaj pokriva praskriljevec neposredno prod, v katerega se vtaplja na jug.

Sestavine iz druge dôbe tukaj niso razvite, razven že omenjenih zilskih skladov ob Beluni, na katere je postavljena gora Sv. Urše. To si moramo ogledati od juga, ako hočemo, da nam je vse jasno. Tukaj so razvite spodnje in srednje triasne²⁾ plasti do strmih obronkov, ki so sestavljeni od górenje-triasnega apnenca. Ta je nekoliko rdečkastosiv, gost in zlasti na preperelih ploskvah poln sledov okamenin, med katerimi se najgošče opazuje Spiriferina gregaria; nje lupine navadno okremené. Tudi drugi górenje-triasni mekušci niso ravno redki. Apnenec najvišjega vrha naše gore so prištevali razni geologi retiški³⁾ tvorbi, poudarjajoč prereze Megalodontove. Ker pa omenjenih okamenin retiškega skladovja ni mogoče po samih prerezih do dobra prepoznati in jih ločiti od triasnih — saj se nahajajo jednaki prerezi tudi v triasnih plastéh, in vrhu tega retiške tvorbe ni opazovati drugje na slovenskem Štajerji — zato je najbolje, ako ne delamo razločka. Našo misel podpira tudi kakovost hribin, ki niso prav nič različne od spodnjih.

Tù pa tam ob severovzhodnem obódu gore Sv. Urše se dobiva górenje-triasni grintavec.⁴⁾ To je posebna vrsta apnenčeva, ki se razločuje od pristnega sósebnó po kemijski sestavi. Dočim je namreč apnenec zgolj ogljikokislo apno, združeni sta v grintovci dve spojini, zakaj imenovani spojini se pridružuje še ogljikokisla magnezija. Grintavčeva zemlja je izmed vseh najnerodovitejša, dasi napravljajo njega bele, bliščeče stene na človeka velikanski vtisek.

Triasno skladovje gleda kakor otočje iz tretjaških⁵⁾ tâl in sestavlja precejšen del domačih gorâ. Bolj še je mogoče to rêči o srednji tvorbi III. dôbe. Jurski⁶⁾ nasadi kažejo navadno čudno različnost v hribinah in o kameninah. Ker so zadnje večinoma prav redke in ker je zaradi razkosanosti posameznih skladov jako težko pregledati

¹⁾ Nad cerkvijo. ²⁾ Trias. ³⁾ Rhätische Formation. ⁴⁾ Dolomit. ⁵⁾ Staro označilo, dokler so mislili, da je razvitih samó troje tvorb. ⁶⁾ Po pogorji »Jura«.

odnosno starost, ne smemo se čuditi, da se je vtihotapila marsikatera pomota gledé na te plasti. Prestopivši mejo sosedne vojvodine, razprostirajo se ob severnem vznožji Sv. Urše nekoliko na vzhod in potem na jug. Njih hribine so jako izpremembne in dôkaj pisane. Največ je gostega, temnosivega ali rmenosivega apnenca, ki je tû pa tam jasnordeč. Okamenine tukaj ravno niso redke, ali težko jih je izluščiti iz kamenja, ker se večinoma razdrobé pod kládívom. Največ je lupinarjev, in ti nas najbolj poučujejo o starosti omenjenih nasadov.

Najmlajša tvorba III. dôbe — kredna tvorba — zapustila je tudi ob severnem robu južnih apnenih planin svoje sledove. Dobiti jih ni mnogo zdržema, in tudi sicer so jako razmetani. Precejšnja proga górenje krede — hipuritni¹⁾ apnenec — začinja se zapadno od Starega trga ónikraj Sečnice, naslanja se na severu neposredno na kristalaste skriljevce, na jugu pa dela dnò tretjaški tvorbi. Osobito ob poti na grad narejajo ti apnenci górenjo steno skriljavecem. Najnižji je tû belkastosiv, razpokan grintavec, nad njim pa gost, precèj grmadast apnenec rmenkastosive barve. V njem se nahajajo malone povsod na preperelih ploskvah sicer majhne, toda dobro ohranjene okamenine, kakeršne so odločilne za górenjo kredo. Ob Mislinji je nad skriljevci jednak apnenec, toda brez okamenin.

Potujé nizdolu ob Suhodolnici, katera hkratu izgine v podzemeljsko strugo ter se za kake pol ure zopet prikaže, opaziš pod cerkvijo Sv. Duha veliko razliko med zapadom in vzhodom. Apnenec in grintavec z robotimi svojimi oblikami prehajata polagoma v zaokroženje obronke in premineta napósled popolnoma. Nadaljujejo ju v nižjih gričih spodnje plasti mlajše tretjaške tvorbe, ki tvarjajo hriboviti šentvidski svet. Tukaj teče Pónikva, oskromna rečica, ki izgine v apnenec in se v »Hudi luknji« zopet prikaže. To ozemlje do Podgorja sestavlja jako trd sprimek (konglomerat), ki se dalje proti nižinam izpreminja v precèj drobnozrnat sivkast peščenjak, v katerem se svetijo sljudine luskice. Sploh pa je barva nestanovita in zavisna od lepiva, ki veže večja in manjša zrna v celoto. Te plasti so spodnji-sockini skladovi, ki so se prav dobro razvili v tem kraju. Górenji člen imenovanega skladovja, ki se tukaj skoraj nikjer ne kaže na površji, zložen je od raznih sesedlin, ki nam pričajo, da so nastale v mirni vodi. Največ je skriljevcev in glinovnatih láporjev temnosive, pa tudi črne barve, v katerih se svetijo drobne luskice. Med oba člena pa je priroda posadila tiste črnikaste nasade, ki se vidijo izven planin-

¹⁾ Hippurites, najnavadnejša okamenina.

skega svetá v premogovi tvorbi. Sevéda jih imamo v našem okraji malo, in še ti niso takó bogati, kakor n. pr. med Savo in Savinjo. Navadno je premog tukaj v ozkih žilah ali celó v posameznih gručah, katerim delajo skrilejenci górenjo steno.

Tretjaška tvorba se je razvila v našem področji tudi v najmlajši obliki. Od koroške meje se vleče na jugovzhod precèj široka proga, zgrajena od proda in peska; poslednji prehaja večkrat v ilovico. V teh plastéh kopljejo v nižje skladove na premog. Dostikrat ni na površji ne tega, ne ónega, toda blagovoljni čitateelj se je že lahko prepričal sam, da zakrivajo raznovrstne raztvorbine, nastale po preperevanji, spodnje plasti in dajó črnico, v kateri kalé mnogovrstne rastline.

Drugih tretjaških nasadov nimamo tukaj. Nobenega sledú ni o tistih algah, ki so, živèč v tretjaškem morji, gradile litavski apnenec. IV. dóba je bila mirna, in ognjeniki niso nametali trahita in ž njim pokrili starejših utvorov, kakor n. pr. v severni panogi savinjskih planin tjà do Vojnika.

Toda popolnoma še nismo pri kraji. Med Holmščico in póhorskim vznožjem se razprostira rodovito polje, čegar podstava so popotnine vodá, ki so nanosile s Póhorja ogromno množino njegovih tál. Tukaj se opazuje prod razne debelosti do najdrobnejšega peska. Kakeršna so bila prvotna tlà, katera so razjedale vodé in odnašale odkrhane kosove, prav takšna morajo biti sedaj drugotna, sevéda samó z ozirom na kakovost pojedinih delov, ne pa tudi njih oblike. Odkrušeni kosovi so pač iz prva oglati in robati, toda po vodi se ogladé, obrusijo ter pookroglijo ali sploščé. Kar se odbrusi, nareja pesek, na primernem prostoru pa glino ali drugo raztvorbino. Jednakega značaja so naplavine, ki se tvarjajo ob strugah sedanjih potokov ter površje mnogokrat preobrazujejo, jemajoč tù rodovito prst, ondu pa jo pretvarjajoč v močvirje ali pustinjo.

Naša domovina se ponaša zlasti na vzhodu s slátinami, katerih nekaj uporabljamo samó v ožjem krogu, nekaj jih je pa takó izvrstnih, da jih izvažamo v daljne kraje. Malone vse izvirajo iz tretjaških tál in so večinoma v neki zvezi s trahitom, ki je za te dóbe dvakrat predrl starejše plasti. Sevéda ne trdi nikdo, da so nastali njih izvirkí v navedeni hribini ali potrebovali kakšne njene prvine, temveč to zvezo moramo umevati takó, da vrečni tokovi zasledujejo réže in razpokline, nastale v vulkanski hribini in da se primešava s primernim tlakom vodi ogljikova kislina v različni, po nekod precejšnji globočini. To posnemamo že iz tega, ker najboljši studenci res privrévajo iz napominjanih tál. Drugi pa, katerim nedostaje take zveze, ti so takó

rekoč mlačni in nimajo nobenega vpliva na širši svet. Studenca zadnje vrste nahajamo tudi na našem ozemlju, drugega blizu drugega, zapadno od Holmca, na katerem se sveti cerkvica Matere božje. Njiju voda je čista in pitna ter je za navadno rabo. Ker sta vodnjaka jako globoka, ni mōči raziskovati žil, in mogoče je, da se jih meša več raznovrstnih, katere morda slabé silo jedne žile. Gledé na to, kar smo povedali o drugih slátinah, v tem kraji ni pričakovati studenca posebne imenitnosti.

Pozimi.

Snéžec beli pada
Na goró, poljé,
Pada méni žalost
V prsi in srcé.

Rože so odcvéle,
Ptičev spev molčí,
Ljubljenca že k méni
Dolgo bilo ní . . .

Kaj ljubezen tudi
Zimski čas pozná?
Cvetje, petje, sreča
Odbeží srcá?

Pada vsako leto
Snéžec na poljé —
Srcu pride zima,
Kdáj — to se ne vé! . . .

y.

Snegu.

Ke méti, méti, beli sneg,
Zaméti dól, zaméti breg.

Sinoči šel sem k ljubi v vás,
Za sabo v snegu puščal gáz.

Stikále bodo zdaj glavé
Ženice mláde in staré:

»Pod oknom gledi je gazi,
Od kod, od kod ta sléd drži?»

Zatorej méti, beli sneg,
Zaméti stézo, dól in breg!

Zorán.

